

УДК 378.14

І.П. Дроздова

Херсонський державний університет

СТРАТЕГІЇ ОВОЛОДІННЯ МОВОЮ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ

У статті, спираючись на психолого-педагогічні розвідки та сучасні наукові досягнення в галузі лінгводидактики й методики викладання української мови у ВНЗ нефілологічного профілю, досліджуються стратегії оволодіння мовою як запоруку успішного навчання професійного мовлення студентів.

В статье, опираясь на психолого-педагогические исследования и современные научные достижения в области лингводидактики и методики преподавания украинского языка в ВУЗ нефилологического профиля, исследуются стратегии овладения языком как предпосылку успешного обучения профессиональной речи студентов.

The author of the paper analyzes strategies of learning the language as guarantee of successful teaching of students professional speaking based on psychological and pedagogical researches and contemporary scientific achievements in the field of linguistic didactics and methods of teaching of the Ukrainian language in institutions of higher education of non-philological specialization.

Постановка проблеми. Процес оволодіння будь-якою мовою, наразі й українською, вимагає від студентів прийняття багатьох рішень відносно мовного матеріалу, який сприймається та використовується в навчальному процесі, а також навчальних комунікативно-пізнавальних дій, що відбуваються в ході оволодіння українською мовою як засобом професійного спілкування.

Отже, навчально-пізнавальна діяльність студентів нефілологічних спеціальностей розгортається, очевидно, у двох світах: у світі обраної ним спеціальності та світі української мови, точніше, у сфері її науково-функціонального стилю, тобто, комунікативної компетенції, включаючи мовну і предметну (професійну), яка має формуватися в українськомовному контексті. При цьому зіштовхуються дві великі групи стратегій: стратегії, пов'язані з успішним ходом навчального процесу з оволодіння майбутньою спеціальністю, і стратегії, які забезпечують засвоєння і користування українською мовою.

Мета статті – визначити стратегії оволодіння мовою як запоруку успішного навчання професійного мовлення студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей засобами української мови.

Загальні й індивідуальні закономірності в прийнятті рішень у процесі навчання називають *стратегіями оволодіння*. Відомо, що стратегії – це мистецтво здійснення будь-якої діяльності, засноване на точних і спланованих прогнозах [8, 767]. Стратегії оволодіння мовою – це певний спосіб отримання, збереження і використання мовленнєвої інформації. Вони містять глибинні психологічні процеси, за допомогою яких ті, хто навчаються, акумулюють нові правила мови й автоматизують їх у нових ситуаціях через перероблення матеріалу, який сприймається, шляхом його структурного спрощення з наступним включенням до індивідуальної когнітивної схеми студентів, що є винятково важливим при формуванні навичок професійного мовлення. Оптимально вироблені індивідуальні стратегії підсилюють розуміння, засвоєння і збереження в пам'яті усієї необхідної навчальної інформації, ведуть до автоматизованого розуміння і вироблення мовлення мовою, яка вивчається.

Оскільки стратегії орієнтовані на майбутні мовленнєві дії, пов'язані з прогнозуванням ситуації, наразі й професійного спілкування, витoki їх необхідно шукати в мотивах, що керують людською діяльністю. У більшості досліджень мовленнєвого спілкування в якості онтологічної передумови фігурує думка про несаможиттєвість мовлення, підпорядкованість її цілям певної діяльності. Ця онтологічна передумова була розроблена в загальнопсихологічній теорії діяльності О.М. Леонтьєва [6]. Відповідно до неї у процесі мовленнєвого спілкування комуніканти, регулюючи поведінку один одного, здійснюють спільну діяльність із професійною метою. Тож мовленнєве спілкування – це така цілеспрямована активність людей, що дозволяє їм організувати співробітництво, зокрема з метою професійного спілкування у ситуаціях виробничої діяльності.

Застосовуючи поняття теорії діяльності до мовлення, можна зробити висновок: мовлення має не тільки безпосередню мету, але й мотив – те, заради чого досягається мовленнєва мета. Усвідомлення мотивів пов'язане з рефлексією поведінки і вимагає певних навичок психологічного аналізу. Мовленнєвими стратегіями можуть керувати певні установки суб'єкта, його системи цінностей, переконань тощо. Важливо зауважити, що ефективність мовленнєвих стратегій визначається результатом або наслідками соціальної взаємодії, незалежно від того, чи є цей результат навмисним, усвідомлено спланованим [2, 92].

Існують різні класифікаційні підходи, за яких стратегії пов'язані з колективною навчальною діяльністю (Р. Елліс, О. Іссерс, Л. Клінберг, С. Лебединський, О. Любашенко, Д. Міллер, Дж. Рубін Н. Формановська, тощо). Р. Оксфорд визначає навчальні стратегії як розвиток комунікативної компетенції людини.

На думку О. Любашенко [7], категорії лінгводидактики й методики – теорії окремого навчального предмета – перетинаються у точці здійснення навчальної діяльності (розподіленої співдіяльності). Тому актуальним є засвоєння методикою стратегічного підходу до проектування навчальної діяльності, оскільки стратегія здатна систематично та ієрархічно вибудувати знання, уміння та навички. Ми вважаємо до того ж, що необхідно засвоїти, встановити зв'язок між вихідними мовними поняттями й умовами їх засвоєння, організувати порядок і форму їх уведення в компетенцію мовної особистості, що навчається з метою формування й розвитку професійного мовлення засобами української мови з метою отримання відповідної кваліфікації.

Нагадаємо, що головною метою освітнього процесу є набуття професійної компетенції (а українська мова виступає як засіб її досягнення), тобто підготовка висококваліфікованого фахівця засобами української мови.

Концепція О. Іссерс [4] під комунікативною стратегією розуміє відтворену послідовність мовних дій, спрямовану на досягнення певної мети. Комунікативні стратегії співвідносяться з глобальними можливостями мовної поведінки. Способами реалізації глобальних інтенцій є комунікативні тактики, що визначають вибір мовних засобів різних рівнів. Досягнення однакового комунікативного ефекту часто можливе кількома способами, тому одна комунікативна стратегія може об'єднувати в своєму складі кілька тактик. Обмежені рамки дослідження не дають можливості побудувати цілісну систему комунікативних стратегій, тому порівняльний аналіз виконувався на базі однієї з них – флейму. Вибір цієї стратегії зумовлений кількома чинниками: 1) унікальністю; 2) поширеністю й масовістю; 3) підкреслено оцінювальним ставленням до її реалізації з боку інших учасників електронної комунікації.

Наприклад, кожний активний учасник спілкування Інтернет-мережею неодноразово стикався з флеймом. Флейм – це емоційне обговорення

певної теми, яке супроводжується порушенням принципів конструктивної дискусії. Його вирізняють такі особливості: 1) електронний канал спілкування; 2) тематична визначеність комунікації; 3) наявність ініціативної та реактивної складових; 4) емоційна насиченість спілкування (активне використання смайликів, вказівок на емоційний стан співрозмовників); 5) порушення правил мережевого етикету; 6) наявність пейоративно-оцінкових виразів; 7) іронія [3, 86].

Флейм належить до заборонених мовних дій, проте особливості ідентифікації користувачів Інтернету, наразі з метою професійно-ділового спілкування, роблять контроль дотримання правил спілкування складним завданням. Порівняльний аналіз цієї комунікативної стратегії англійською, українською (російською) мовами дає підстави стверджувати, що флейм рівною мірою присутній в електронній комунікації всіма мовами. Можливо, цей показник пов'язаний з ефективністю Інтернет-спілкування: зростання флейму знижує ефективність комунікації, штучна заборона породжує складнощі, пов'язані з емоційною розрядкою учасників.

Виділяють такі комунікативні тактики флейму:

- 1) пряма образа співбесідника;
- 2) оцінка його комунікативних здібностей;
- 3) іронічна оцінка повідомлень;
- 4) нагадування про правила мережевого етикету [3, 86].

Традиційно системі формування професійної компетенції відводиться інтеграційна й інформувальна роль: регулярне поглиблення, оновлення, поповнення знань студентів-нефілологів ВНЗ у конкретній науковій і професійній сфері їхньої діяльності. Причому більшість дослідників [1; 9; 10; 11; 12] схиляються до думки, що особистісний підхід – це не просто урахування індивідуальних якостей особистості у професійній діяльності, а, в першу чергу, вивчення шляхів становлення особистості професіонала.

У нашому дослідженні ми беремо на озброєння відому класифікацію С. Лебединського [5]. Очевидно, що **загальні й індивідуальні стратегії** оволодіння й користування українською мовою з метою формування професійного мовлення можна поділити на:

* **метакогнітивні** (обдумування й планування процесу учіння, контроль за розумінням або продукуванням мовлення у ході їх реалізації, самооцінка результатів учіння);

* **когнітивні** (стратегії інтеріоризації і автоматизації знань про українську мову, актуалізація фонових, декларативних, процедурних знань, оцінка комунікативних професійно орієнтованих ситуацій);

* **соціально-афективні й соціально-прагматичні** (кооперування при учінні, спілкування (професійно-ділове); взаємодія, інтроспекція, «внутрішній діалог», перегляд неефективних мовних і комунікативних стратегій тощо);

* **комунікативні** (компенсація неадекватних мовленнєвих ресурсів, адекватний вибір засобів, реалізація смислових заміन, контекстуальна оцінка мовленнєвих сегментів (слів-термінів, термінологічних словосполучень тощо), оперування мовним і мовленнєвим матеріалом і його трансформування) ;

* **стратегії мовленнєвого сприйняття і мовленнєвого відтворення** (планування, семантичного й мовного спрощення, лексичного наповнення і синтаксуювання, корегування і контролю, а також пошуку контекстуальних і внутрішньомовних опор, активізації вербальних мереж за професійними інтересами тощо).

З лінгводидактичної позиції можна виділити **чотири базових типи когнітивно-операційних процедур**, що формують мовні структури, які складають **чотири типи стратегій** оволодіння і користування мовою:

* **оволодіння готовими мовленнєвими моделями** (вислови, які засвоюються цілісно, без аналізу складових елементів. Це два типи моделей: *моделі-кліше* та *частково змінні моделі*, у яких окремі позиції можуть заповнюватися варійованими елементами, окремими послідовностями висловлювань. Оволодіння готовими мовленнєвими моделями передбачає використання *трьох* типів стратегій: *пригадування*, що базуються на ефективних способах кодування інформації, *імітативні*, а також *аналіз моделей за складовими елементами*, що застосовуються після акумулювання студентами певного запасу готових професійно-орієнтованих моделей);

* **оволодіння творчим професійним мовленням** (містить два етапи: етап вироблення *стратегії акумулювання нового знання* й етап формування *стратегії автоматизації знань*, що вже мають, тобто вироблення навичок професійно-орієнтованого спілкування українською мовою за напрямом майбутньої діяльності студентів);

*** користування мовою при мовленнєвому породженні й мовленнєвому відтворенні** (містять *стратегії планування, семантичного / в якому студент полегшує план висловлювання через редукування елементів пропозиції, залишаючи за слухачем завдання виведення редукованого елементу за допомогою екстралінгвістичних опор / і мовного спрощення/ в якому відбувається редукція службових слів, афіксів, а також спрощення стилістики і синтаксису висловлювання, наприклад, під час професійно-орієнтованого спілкуванні в умовах форс-мажорних обставин (аварія на виробництві, ремонт, невідкладна ділова ситуація тощо)/, стратегії корегування і стратегії контролю*)[13, 184–185].

*** користування мовою при мовосприйнятті** (містять *п'ять* типів стратегій: *пошуку контекстуальних і внутрішньомовних опор, активізації ментального простору (професійно-орієнтованих вербальних мереж), глибинної предикації, змістовних замінів, формування динамічного концепту висловлювань*. Урахування цих стратегій оволодіння і користування українською мовою як засобом професійного спілкування є найважливішою умовою оптимізації навчання студентів у вищій школі нефілологічного напрямку. Відпрацювання стратегій доцільно проводити за всіма видами навчальної діяльності, і в першу чергу за тими з них, які викликають у студентів найбільш серйозні комунікативно-мовні й когнітивно-ментальні утруднення).

У загальному ж вигляді стратегії навчання мають містити такі типи *часткових* стратегій:

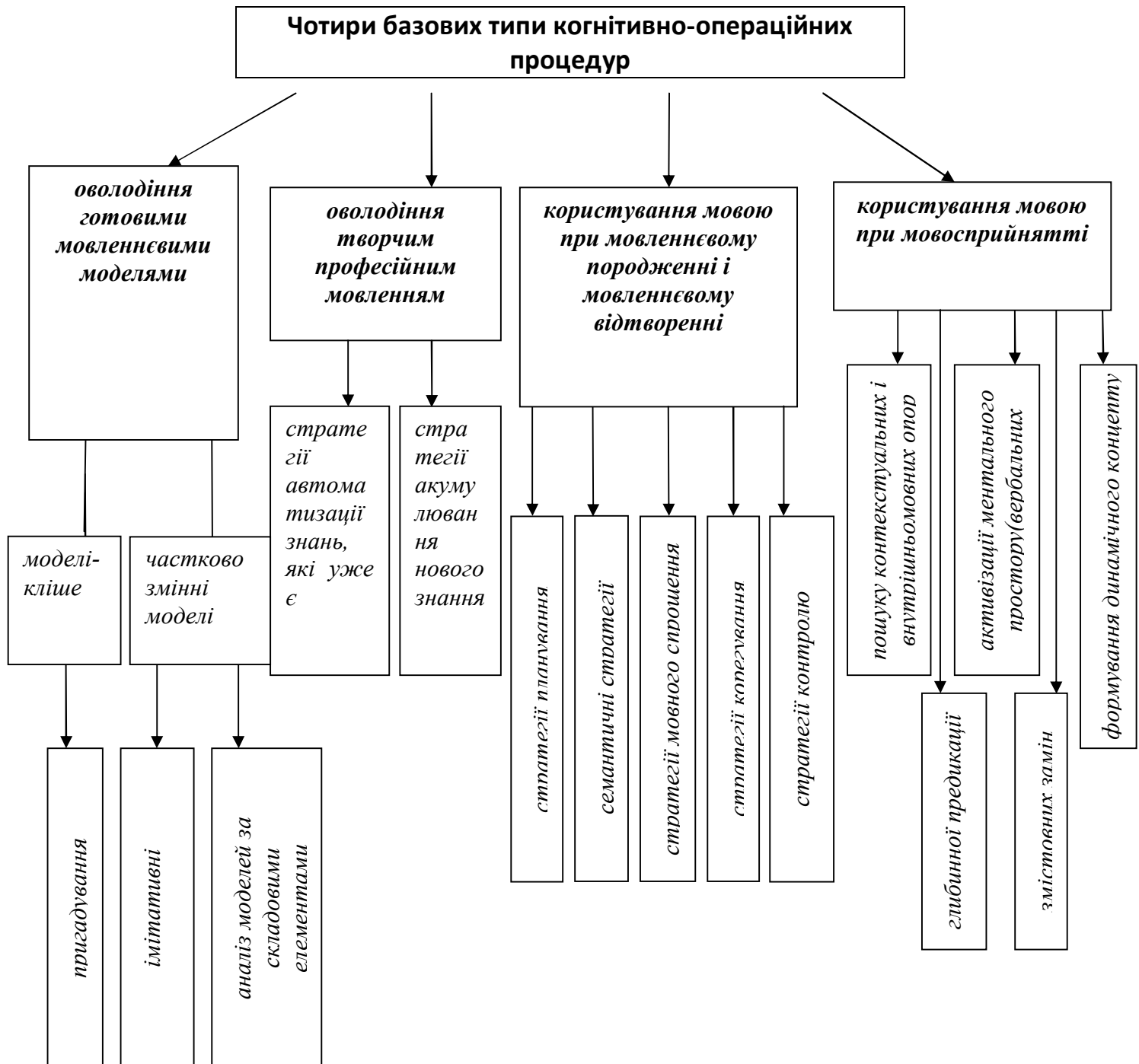
*** конструктивно-навчальні (метакогнітивні)**, що передбачають: а) ефективну презентацію навчального матеріалу, засновану на диференціації навчальних груп залежно від комунікативно-мовного типу студентів (комунікативно активні, реактивні, інертні, пасивні студенти) і різних типів та видів запам'ятовування й оброблення інформації; б) процеси планування навчання; в) контроль за розумінням або продукуванням мовлення і ходом їх реалізації; г) корекцію порушень у навчанні; ґ) оцінку результатів навчання;

*** когнітивно-навчальні**, що містять окремі тактичні завдання навчання й ефективне маніпулювання навчальним матеріалом під час засвоєння професійно-орієнтованих знань, формування спеціальних фахових навичок і умінь;

*** комунікативно-навчальні**, що містять тактики й алгоритми навчання оволодіння студентами готовими мовленнєвими моделями,

творчим професійним мовленням засобами української мови в мовопородженні і мовосприйнятті;

* **компенсаційно-навчальні**, орієнтовані на усунення порушень у системі індивідуальних стратегій оволодіння українською мовою і тактичних недоліків у системі навчання. Класифікацію стратегій подано на схемі.

Урахування перерахованих стратегій із метою формування й розвитку професійного мовлення в навчальному процесі є найважливішою умовою оптимізації навчання. Для того, щоб подолати різноманітні негативні явища в навчанні, пов'язані з утрудненнями в пошуку оптимальних форм і методів

навчання, що визначаються специфікою української мови, контингентом студентів, фаховою розгалуженістю, а також відмінностями в їх комунікативних здібностях. Навчальний процес, так само як і процес оволодіння мовою, має бути побудований таким чином, щоб студенти знали не тільки те, що їм необхідно знати, засвоїти, але й те, як це можна зробити більш ефективно. Важливо також навчити студентів оцінювати успішність використання ними тих чи інших стратегій. З цією метою навчання стратегій може включати запис стратегій відразу після виконання певного завдання, їх обговорення й аналіз, а також обговорення й аналіз стратегій, використаних під час виконання різних комунікативних завдань, із відстрочкою у часі.

Відпрацювання стратегій доцільно проводити за всіма видами навчальної діяльності, у першу чергу за тими з них, що викликають у студентів найбільш серйозні комунікативно-мовні й когнітивні утруднення під час формування і розвитку професійного мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Педагогічна освіта і наука в інформаційному суспільстві / Віктор Андрущенко // Вища освіта України. – 2007. – № 4 – С. 5–10.
2. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти// Язык и моделирование социального взаимодействия / Р.М. Блакар. – М.; 1987. – С.88–125.
3. Ванівська Олександра. Інформаційні технології в контексті впровадження мовних стратегій / Олександра Ванівська // Вища школа України. – 2007. – № 1. – С.82–89.
4. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С.Иссерс. – 4-е изд. – М. : КомКнига, 2006. – 288 с.
5. Лебединский С.И. Теория обучения русскому языку как иностранному: психолингвистические и лингвометодические аспекты: [учеб. пособие для студентов спец. 1-21 05 02 05 «Русский язык как иностранный».] / С.И.Лебединский. – Мн.: БГУ, 2005. – 391 с.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1981. – 304 с.
7. Любашенко О.В. Українська мова: Активні методи і форми навчання у вищій школі / Олеся Вадимівна Любашенко. – К.: ТОВ «УВПК ЕксОб», 2005. – 144 с.
8. Новейший словарь иностранных слов и выражений: [справочное издание]. – Мн.: Современный литератор, 2006. – 976 с.
9. Паламар Л. М. Лінгводидактичні умови формування україномовної особистості / Лариса Максимівна Паламар. – К.: Либідь, 1997. – 235 с.
10. Серый А.В. Психологические механизмы функционирования системы личностных смыслов / А.В.Серый. – Кемерово, 2002.– 187 с.
11. Шадриков В.Д. Способности человека / В.Д. Шадриков. – Москва; Воронеж, 1997. – 288 с.
12. Юпитов В.А. Проблематика и особенности психологического консультирования в вузе / Юпитов В.А. // Вопросы психологии. – 1995. – № 4. – С. 50–56.
13. Ellis R. Understanding second language acquisition / Ellis R. – Oxford, 1986.